

Жарінова Алла Георгіївна,
головна наукова співробітниця,
в.о. директора Державної науково-технічної
бібліотеки України,
докторка економічних наук, доцентка,
м. Київ, Україна

Ярошенко Тетяна Олександрівна,
доцентка навчально-наукового інституту
Київського національного університету
культури і мистецтв,
кандидатка історичних наук,
м. Київ, Україна

Жарінов Сергій Сергійович,
в.о. директора Українського наукового центру
розвитку інформаційних технологій,
м. Київ, Україна

ДЕПОНУВАННЯ В ЕПОХУ ВІДКРИТОЇ НАУКИ

У рамках проєкту НДР «Дослідження інформаційно-комунікаційних технологій архівування публікацій науковців та створення інструментарію депонування відповідно до парадигми Відкритої науки»

Упровадження парадигми відкритої науки є актуальною світовою тенденцією, яка передбачає забезпечення доступу до результатів наукових досліджень та даних. Дана тенденція породжує ряд викликів, як перед вченими, що публікують результати наукової діяльності, так і перед тими, хто відповідальний за процеси публікації та довготривале збереження цих результатів, в т. ч. бібліотеками. Для дослідників також важливим є фіксація авторства (academic authorship) та дата оприлюднення результату дослідження, щоб у випадку виявлення порушення прав інтелектуальної власності мати доказову базу для вирішення спірних питань. Ця функція є також дуже важливою в епоху глобальної науки, подібні дослідження в певній галузі одночасно відбуваються в різних лабораторіях та університетах країн світу. Досить багато прикладів про те, що випередження у публікації отриманих результатів (навіть на кілька місяців), фіксують авторство ідеї не тим, хто перший почав досліджувати проблематику, і навіть отримав певні результати, а тим, хто перший опублікував (оприлюднив) отримані результати.

Процес депонування, який при правильній організації дозволяє забезпечити фіксацію авторства (як з оприлюдненням тексту, так і без), з отриманням свідоцтва на депонування результатів інтелектуальної діяльності, яке засвідчує сам факт депонування. При проведенні порівняльного аналізу світового досвіду щодо використання депонування для фіксації результатів інтелектуальної діяльності було визначено, що у 179 країнах світу визнають Свідоцтво про депонування, як доказову базу у судових органах різних країн; власники доменів приймають свідоцтва про депонування для блокування піратського контенту та контенту, який порушує авторські права, а власник Свідоцтва про депонування може отримати інвестиції від міжнародних інвесторів.

Як відомо, депонування результатів інтелектуальної діяльності – особливий метод зберігання наукової інформації та введення в публічний обіг інформації про авторів публікацій (через метадані) та/або забезпечення доступу до повних текстів, зображень, дослідницьких даних, програмних продуктів тощо. Завдяки депонуванню забезпечується не лише надійне, упорядковане зберігання та організація доступу, але, як вже зазначено,

фіксуються факти авторства та пріоритету об'єкту депонування, забезпечуючи таким чином потенційні потреби авторів/співавторів у доказовій базі у випадку захисту своїх прав. Особливо це стосується документів, які створюються та поширюються поза традиційними каналами наукової чи технічної комунікації (такими як публікація статті в рецензованому журналі, чи видання монографії, чи оформлення патенту тощо): численні препринти, звіти про виконання НДР чи окремі робочі документи її виконання, дисертації, виступи на конференціях (не лише тези, але й презентації чи постери), бюлетені, промови, аналітичні звіти, плани тощо, – так звана «сіра література». В екосистемі наукової інформації такі документи можуть бути ще більш актуальними, ніж публікація в журналах. І якщо модель збереження та поширення документів через офіційні канали (рукопис – рецензування – публікація та можливе розміщення постпринту в мережі) – відпрацьована і досить зрозуміла, а також не передбачає значних складнощів з встановленням авторства, то у випадках препринтів чи «сірої літератури» виникає багато запитань. Виключення становлять, можливо, лише дисертації, які є обов'язковими до депонування (а зараз і відкритого доступу до повних текстів) в багатьох країнах світу. Для документів, на які не діє презумпція авторства, це особливо важливо. І хоча депонування – добровільна процедура (в Україні її виконує ДНТБ України), дослідникам слід звернути на неї увагу.

Цифрові технології та цифровізація суспільства в цілому змінюють способи створення, передачі, довгострокового зберігання та збереження, організації доступу, використання даних та можливість повторного використання. Концепція відкритої науки охоплює різноманітні наукові практики та без сумніву впливає на трансформацію моделі депонування результатів інтелектуальної діяльності. З огляду на невинний рух відкритої науки, відкритого доступу та відкритих даних, зокрема, виникає потреба в перегляді концепції традиційного депонування, а також його механізмів, політик, процедур, технологій; визначення ролі та місця депонування в процесі цифрового архівування; аналізі політик та успішних кейсів інституційних та тематичних репозитаріїв, зокрема, щодо питань обов'язкового депонування (mandatory deposit); осмислення актуальності понять «опублікований» чи «тиражований» з огляду на цифровізацію; дослідження ролі препринтів та відкритого рецензування у цифровій науковій комунікації; аналізі прогалин у сфері авторського права щодо відкритих даних чи депозитів у відкритому доступі; визначення основних стейкхолдерів процесу депонування, їх ролі та компетенції; аналіз відповідної інфраструктури тощо.

Ці та інші завдання має на меті розглянути група дослідників ДНТБ України у 2023 р. в межах відповідного проєкту «Дослідження інформаційно-комунікаційних технологій архівування публікацій науковців та створення інструментарію депонування відповідно до парадигми Відкритої науки», що виконується в рамках тематики «Наукові дослідження з питань формування та реалізації державної політики у сфері освіти, науки, інновацій та трансферу технологій. Прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку» відповідно до наказу МОН від 03.02.2022 № 109. Гіпотеза стосується потреби у подальшому просуванні в Україні ідей та технологій відкритої науки, відкритого доступу та відкритих даних, зокрема, розбудови відповідної інфраструктури та оновлення політик щодо депонування результатів інтелектуальної діяльності; інтеграції (забезпечення гарвестингу) з діючими в Україні інституційними репозитаріями, в т.ч. Національним репозитарієм академічних текстів; забезпечення інтероперабельності; врахування вимог чинного законодавства щодо охорони інтелектуальної власності тощо. Особливо, з огляду на схвалений у жовтні 2022 Національний план відкритої науки, та потенційне створення не лише репозитаріїв препринтів чи постпринтів, але й дослідницьких даних, а також потреби відповідних досліджень та створення практик в галузі цифрового кураторства, а також з урахуванням нової редакції Закону України «Про авторське право та суміжні права», який вступив в силу з 01 січня 2023, зокрема урахування вимог щодо публічних ліцензій та

службових творів, питання депонування результатів інтелектуальної діяльності стає важливим саме сьогодні.

Література

1. Про затвердження національного плану щодо відкритої науки : Розпорядження КМУ від 8 жовтня 2022 р. № 892-р / Верховна Рада України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-natsionalnoho-planu-shchodo-vidkrytoi-nauky-892-081022> (дата звернення: 07.04.2023).
2. Кірін Р. С. Депонування як засіб охорони результатів інтелектуальної діяльності: правові аспекти. *Управління проектами. Ефективне використання результатів наукових досліджень та об'єктів інтелектуальної власності* : збірник наукових праць за матеріалами III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (17–18 березня 2021 р.). / голов. ред. Петренко В. О. Дніпро : Юрсервіс, 2021. С. 358–362. URL: https://nmetau.edu.ua/file/zbirnik_materialiv_konf_nmetau_17-18.03.2021_.pdf (дата звернення: 07.04.2023).
3. Національний репозитарій академічних текстів: відкритий доступ до наукової інформації : монографія / [О. С. Чмир, Т. К. Кваша, Т. О. Ярошенко та ін.] ; М-во освіти і науки України, Держ. наук. установа «Укр. ін-т наук.-техн. експертизи та інформації». Київ : ДНУ «УкрІНТЕІ», 2017. 199 с.
4. Соляник А. А. Обов'язковий примірник мережевого документа як гарантована форма постачання Національної електронної бібліотеки. *Бібліотечний вісник*. 2013. № 6. С. 25–29.
5. Ярошенко Т., Сербін О., Ярошенко О. Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2022. Т. 5. № 2. С. 277–292. URL: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132>
6. PLOS. Preprints. URL: <https://www.plos.org/preprints> (дата звернення: 10.04.2023).
7. Sarabipour S., Debat HJ., Emmott E., Burgess SJ., Schwessinger B., Hensel Z. On the value of preprints: An early career researcher perspective. *PLoS Biol.* 2019 Feb 21;17(2):e3000151. doi: 10.1371/journal.pbio.3000151.

УДК930.25:338.46-028.27

Залеток Наталія Валеріївна,
завідувачка відділу архівознавства
Українського науково-дослідного інституту
архівної справи та документознавства,
докторка історичних наук, , старша дослідниця,
м. Київ, Україна

Чорноморець Євгенія Матеївна,
старша наукова співробітниця відділу архівознавства
Українського науково-дослідного інституту
архівної справи та документознавства,
кандидатка філософських наук,
м. Київ, Україна

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ В АРХІВНИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ

У межах сучасної державної стратегії входження України у світовий інформаційний простір розробляються програми інформатизації усіх сфер суспільного життя. Інтеграція